

הרב משה צבי נריה זצ"ל

משורשי המצווה¹

טעמה של שביעית הלא הוא מפורש בתורה: "והשביעית תשמטנה ונטשתה – ואכלו אביוני עמך"². "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך, ולשכירך ולתושבך הגרים עמך, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול"³.

ברם, הקדמונים שמו לב לביטויים נוספים של התורה, והם נרמזו להרחבת הדברים ולהעמקת התכנים. השביעית איננה רק **שבת הארץ**, אלא היא גם **שבת לד'**⁴, ובתוכחה הוא אומר: "אז תרצה הארץ את שבתותיה"⁵ – וכאן הבן שואל: מה נראתה מצווה זו להיזכר במיוחד בתוכחה? ובפרקי אבות⁶ נאמר "גלות באה לעולם וכו' – ועל שמיטת הארץ", וכן הוא מוסיף ושואל: מה חרי-האף הגדול הזה?

אכן בתורת-כהנים⁷ מבואר הקשר שבין שני אלה: "אני אמרתי תהיו זורעים שש ומשמטים לי אחת, בשביל שתדעו שהארץ שלי היא, ואתם לא עשיתם כן, עמדו וגלו ממנה, והיא תשמט מאליה כל שמיטות שהיא חייבת לי".

הרעיון ברור וגלוי כאן: מחשבת האדם כי האדמה שלו היא, כי הקניין שלו הוא, מרעילה את יחסי החברה, ומביאה בסופו של דבר לחורבן הארץ ולגלות העם.

-
1. נדפס לראשונה בחוברת "דבר השמיטה", הוצאת מכון התורה והארץ, תשס"א.
 2. שמות כג יא.
 3. ויקרא כה ו.
 4. ויקרא כה ב.
 5. ויקרא כו לד.
 6. אבות ה יא.
 7. תורת כהנים, פרשת בחוקותי, פרשה ב.

נימוק זה שנוי בפי ר' אבהו בגמרא הבבלי⁸ "אמר הקב"ה לישראל, זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא" (ולא ירום לבבכם בשבח ארצכם ותשכחו עול מלכותו – רש"י).

הרמב"ם⁹ כותב בקיצור נמרץ שכוונת השמיטה היא "לחמלה על בני אדם והרחבה לבני אדם כולם", אלא שהוא מוסיף שם עוד נימוק רציונלי: "ושתוסיף הארץ תבואתה ותתחזק בעמדה שמיטה". על טעמו זה משיג אברבנאל¹⁰ ואומר: "אם היה הדבר כן, לא הייתה השנה השישית – בהיות האדמה בתכלית חולשתה – עושה תבואתה לשלוש שנים... גם שאם היה טעם המצווה כדברי הרב, לצורך התרבות תבואות הארץ, לא היה עונשם כל כך גדול שיבוא לגלות".

בעל ספר החינוך¹¹ הולך בעקבות חז"ל, אלא שהוא מפרט את הדברים: "ולכן ציווה הקב"ה להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו, מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה, לא בכוחה וסגולתה, כי יש לה אדון על אדוניה, כשהוא חפץ הוא מצווה עליו להפקירם. ועוד יש תועלת נמצא בדבר: לקנות בזה מידת הוותרנות... ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה: שיוסיף האדם בטחון בד' יתברך".

שער הביטחון – בו נכנס גם הגאון רבי צבי הירש קאלישר ז"ל בפירושו לתורה:¹² "שילמד לעמוד בניסיון ולהאמין בו יתברך... שגם אם ישבות מעבודתו יצו ד' יתברך את הברכה לו על שלוש השנים, וארור אשר לא יבטח בד' שימכור נכסיו, עד שימכור את עצמו לנכרי... ובזה ירגיל עצמו לבטוח בד' ולהאמין בהשגחתו על כל פרט ופרט, כי מד' מצעדי גבר כוננו".

אלא שהוא מוסיף עוד נימוק סוציאלי: "וגם ללמוד מזה שלא יתנשא העשיר על העני, אמרה תורה שבשנה השביעית כולם שווים, יחד עשיר ואביון יש להם רשות בגנות ובשדות לאכול לשובעה".

8. סנהדרין לט ע"א.

9. מורה נבוכים, ח"ג פל"ט.

10. נחלת אבות, פ"ד יא.

11. מצווה פד.

12. ספר הברית, פרשת בהר.

נימוק זה נשמע גם מפי החכם שד"ל:¹³ 'להיות תבואת השנה ההיא הפקר... הוא משווה העשיר לעני, ומשפיל גאות העשיר ומזכיר אותו כי כל בני אדם שווים הם'.

אולם כאמור, עוררו המילים "שבת לד" וכן איסור המלאכות, מחשבות על נימוקים נוספים לשנת השמיטה. עמד על כך בעל ספר החינוך, וכתב:¹⁴ "משורשי המצווה לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבותינו, עניין חידוש העולם... והוא כעניין שאנו מונין ששת ימי השבוע... אחר כן עושין יום מנוחה". והורחבו הדברים אצל רבי יצחק אברבנאל בפירושו לפרקי אבות:¹⁵ "שכמו שהאומה בכלל תעשה זכר בשביתת היום השביעי אל הפינה הקדושה (= היסוד הקדוש) מבריאת העולם וחידושו, ככה הארץ הנבחרת תעיד עליה בשמיטת השנה השביעית. ולזה נתן הסיבה במצוות השמיטה "שבת שבתון יהיה לארץ שבת לד" – רוצה לומר ששמיטת הארץ תהיה כמו השבת המקודשת אשר לישראל... וכאלו הארץ היא למעלת קדושתה... תעיד בפינה הזאת (=ביסוד הזה) מה שיעיד העם הישראלי בשבתותיהם".

בכיוון זה הולך הגאון רבי יהונתן איבשיץ ז"ל,¹⁶ והוא בעל-החשובות, מצא שהדברים הם כפשוטם, זוהי ממש שבת הארץ – שבתותיה של הארץ שנצטברו במשך שש שנות המעשה: בכל שנה ישנם שבעת ימי מנוחה מן התורה, מחוץ לשבתות, והם א' של ראש השנה, יום הכיפורים, הראשון והאחרון של סוכות, הראשון והאחרון של פסח, א' של שבועות. הרי לנו בשש שנים ארבעים ושניים יום. הוסף אותם לשלוש מאות ושתיים-עשרה השבתות שבמשך שש השנים ועיבוריהן, הרי לך שלש מאות חמישים וארבעה ימים כמניין שנת הלבנה. וזהו שציוותה תורה שתשבות הארץ כמספר ימי מנוחת האדם והבהמה – שנת מנוחה אחרי שש שנות עבודה.

ואם כל אלה שמו לב בעיקר להפקר הפירות ושביתת האדמה, הרי עמדו לעומתם גדולים-חקרי-לב אחרים, ונתנו דעתם על שביתת האדם בשנת השבת. וכי קלה היא בעיניך שנה שלמה של חופש מן האדמה?! כיצד אמר ריש לקיש¹⁷ על הפסוק "עובד אדמתו ישבע לחם – אם עושה אדם עצמו כעבד

13. פירושו לתורה, שם.

14. מצווה פד.

15. נחלת אבות פ"ה, ח.

16. תפארת יהונתן פרשת בהר.

17. ילקוט משלי, רמז תתקמח.

לאדמה – ישבע לחם" – והנה העבד מוצא לחירות לשנה שלימה. מסתבר שחירות זו אינה לשם בטלה, וודאי נתייחד לה תפקיד חשוב.

ואמנם עמד על כך הדרשן הקדמון רבי יצחק עראמה בעל "העקדה"¹⁸: "כי הנה באותה שביתה נתעורר לצאת מאפלת מחשבותינו".

רמז לדעתו אפשר למצוא בשתי מילים של אבן-עזרא, שהן כידוע מועט המחזיק את המרובה. במצוות הקהל, זו ההתקהלות הכללית של העם במוצאי שנת השמיטה לקריאה פומבית בספר התורה, נאמר "למען ילמדו". ומפרש אבן-עזרא:¹⁹ "כל השנה' לאמור: קריאה פומבית וחגיגית זו היתה משמשת כסיכום ללימוד המוגבר של שנת השמיטה".

ואף רבי צבי הירש קאלישר ז"ל עומד על נימוק זה:²⁰ "ועוד טעם, כי לא לעולם יהיו טרודים בעבודת אדמה לצורך החומר, רק שנה אחת יהיה חופשי לנפשו, וכאשר יפרוק עול עבודה – יעסוק בתורה ובחכמה".

אם נשים לב לתנאי עבודתו של החקלאי ולשיעבודו **לאדמה**, נבין כי יש כאן סכנה רצינית של התרוקנות מכל תוכן רוחני. זוהי טענתו של רבי שמעון בר יוחאי:²¹ "אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורה בשעת הרוח – תורה מה תהא עליה?!". אולם זאת התורה אשר ציוותנו "ואספת דגנך ותירושך ויצהרך", דָּאגה והבטיחה שלא תשתכח תורה מישראל, ואחת ההבטחות הללו היא שנת השמיטה. ניתן כאן חופש השתלמות לאיש-ה**אדמה**: צא ולמד! ואין ספק כי המבוגרים אשר בינתיים למדו להעריך את חשיבות ספסל-הלימודים ואת יקרת כותלי בית-המדרש, יוכלו להספיק הרבה במשך שנת ההשתלמות הזאת. שנת השמיטה תשמור אפוא על הרמה הרוחנית של החקלאים, ואף תעלה אותה. ועל כגון זו אנו משבחים ומודים: "ולא שמנו כמשפחות **האדמה**".

בעצם ימי המלחמה העולמית השנייה התקיים דיון רחב בפרלמנט הבריטי על שאלת החינוך למבוגרים, נתברר לאנגלים כי חיוני הדבר לשחרר אחת לכמה שנים את האדם העובד, ולאפשר לו לימוד והשתלמות. זאת התורה שקיבלנו מסיני הקדימה את מסקנות הדיון הזה בלמעלה משלושת אלפים שנה...

18. ויקרא, שער סט.

19. דברים לא יב.

20. ספר הברית, פרשת בהר.

21. ברכות לה ע"ב.

כמאסף לכל המחנות מופיע מרן הגראי"ה קוק זצ"ל בהקדמת ספרו "שבת הארץ". הנימוקים הדתיים והסוציאליים מתאחדים אצלו ברזא דאחד', ותוכנם מתמצה ועולה אצלו לדרגת שירה אדירה, שירת העם עם-ד' בארצו ארץ-ד'.²² "בשנה זו מתגלה צביונה של האומה בכליל הודה, במקור רוחה האלקי. והארה זו הבאה אחת לשבע שנים, מושכת אחריה עליות אידיאליות אלוקיות, שבהכשרן האטי של הנשמות, הן הולכות וכובשות להן מקום בחיים... "אותה הפעולה שהשבת פועלת על כל יחיד – פועלת השמיטה על האומה בכללה... שנת שבתון מוכרחת היא לעם ולארץ. שנת שקט ושלווה באין נוגש ורודה – "לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לד'" (דברים טו ג) שנת שוויון ומרגוע... אין רכוש פרטי מסוים ולא זכות קפדנית, ושלום אלוקי שורר על כל אשר נשמה באפו".

אכן, רק מי שעיניים לו לראות המחזה בשלמותו, משיג את יופיו ואת חנו בתפארת עוזו.

וניתן לומר על השביעית כדרך שנאמר על השבת: "טועמיה – חיים זכו".

22. שבת הארץ, הקדמה, עמ' 65-64.

השנה השביעית שבת שבתון - שבת של שלום ואחדות בכול

(ראשון לציון - הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, הודפס ב"הצופה"
ערב שמיטה תשי"א)

שנה זאת, הבאה עלינו לטובה ולברכה, היא מקודשת ביותר, בהיותה גם שנת השמיטה, שהיא נקראת בפי התורה "שבת לה", לפי שהיא דומה בעניינה לשבת בראשית, שהיא מביאה בכנפיה שלום לכל אדם, בגופו, רוחו ונשמתו, שלום ואחדות לאומית בקרב כל העם לשדרותיו ומעמדיו, העשיר והעני, בעל הבית והפועל, שכולם מסובים בשולחנו של יוצר העולם ונזונים משפע ברכותיו.

שנה שביעית זאת, שהיא שנת שבתון לארץ, קוראה אותנו יותר מבכל השנים, לקרוא חרות ודרור לעצמנו מכל חטאת האדם, שבין אדם למקום, ובין אדם לחבירו, אחוה ושלום לכל עמנו מכל פירוד ומפלגתיות, ולהתאחד כולנו בלב ונפש, רוח ונשמה לתורת קדשנו ומצותיה, לארצנו וקדושתה, ולמדינת ישראל שקמה לתחיה בחסדי ה' ונפלאותיו, והיא הולכת וקולטת כנוסי ישראל, מכל תפוצות הגולה... ולשנה הבאה בירושלים הבנויה, וכסא מלכות בית דוד יכון בתוכה לנצח - אמן.